

Павло Гай-Нижник

Гай-Нижник Павло Павлович — доктор історичних наук, академік Української академії наук.

Народився 28 травня 1971 року в м. Дунаївці Хмельницької обл. Навчався в Донецькому вищому військово-політичному училищі інженерних військ і військ зв'язку (1989–1991), закінчив історичний факультет Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту ім. В.П. Затонського (1995), аспірантуру Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України (1998) та докторантуру Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2008).

Старший науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.

Автор понад 250 наукових публікацій, а також монографій: «Документальні джерела і матеріали до історії фінансової політики уряду Української Держави (29 квітня — 14 грудня 1918 р.). Довідник» (К., 2004), «Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана П. Скоропадського (29 квітня — 14 грудня 1918 р.)» (К., 2004), «Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УСРР (1917–1930 рр.)» (К., 2006), «Український Державний банк: історія становлення (1917–1918 рр.)» (К., 2007) «УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.)» та збірок поезій «Згадуй мене... Лірика кохання» (К., 2006) й «Смак свободи... Лірика життя» (К., 2009).

Співавтор «Науково-документальної збірки до 90-річчя запровадження державної служби в Україні», колективних монографій «Нариси історії державної служби України» (К., 2008) та «Історія державної служби України» у 5 томах (К., 2009), а також експертно-аналітичних доповідей «Банківська система України: виміри глобальної фінансової кризи» (К., 2009) та «Економічна безпека банківської системи в контексті нового курсу реформ в Україні 2010–2015 років» (К., 2010).

Нагороджений орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого III ступеня (2006) і Почесною грамотою Міністерства освіти та науки України (2007).

ОЛЕКСАНДР ПАЛТОВ – ЗАСТУПНИК МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1918 р.)

Олександр Олександрович Палтов (1867–?) – особистість непересічна й дещо загадкова в історії українського державотворення. Ця людина відігравала неабияку роль у вищих офіційних сферах Української Держави та особливо поза їхніми лаштунками і мала чи не найбільший вплив на гетьмана майже до кінця його правління. Спогади практично жодного впливового державного діяча 1918 року не обходять більшою чи меншою мірою згадку про О. Палтова. Попри всі політичні перипетії національного державотворення за Гетьманату 1918 року, Олександр Олександрович завжди залишався за ширмою публічної політики, діючи в глибині її прихованих рушіїв, і саме тому вочевидь так і залишився не «популяризований» політиками від історії та істориками від політики. Ким же був цей етнічний росіянин, котрий, за словами гетьмана, «справді працював над створенням України не за страх, а за совість»¹?

На жаль, у вітчизняній та зарубіжній історіографії поки що не існує розвідок чи досліджень життєвого шляху О. Палтова. Народився він 1867 року у Санкт-Петербурзі у старовинній дворянській сім'ї. Його батько та дядько були відомими гвардійськими офіцерами, а один з його дядьків навіть командував імператорською яхтою. У 1887 році О. Палтов на відмінно закінчив юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету й був залишений при цьому навчальному закладі. Згодом молодим ад'юнктом професора нетривалий час читав лекції у Казанському університеті, позаяк отримав пропозицію до Петербурга на посаду управителя справ у Міністерстві шляхів сполучення². Відомо також, що, зокрема, у 1900 р. він служив віце-директором одного з департаментів російського

Родинний герб Палтових

Міністерства шляхів³, а потім і головою міністерської канцелярії міністра шляхів, ким на той час був С.Ю. Вітте. Певний час, до зайняття С. Вітте посади російського прем'єр-міністра, був у нього секретарем.

Водночас завдяки впливові та становищу своєї родини (вірніше, родини своєї дружини — доньки керуючого імператорськими палацами), був представлений двору імператора й отримав придворне звання камер-юнкера російського царя. О. Палтов був одружений з Ольгою Костянтинівною Колзаковою, мав доньку Ксенію (закінчила Смольний інститут із шифром імператриці) та сина Михайла. За деякими відомостями, його донька була заміжня за одним із синів американського мільйонера Г. Форда⁴.

Коли ж при Міністерстві шляхів були утворені залізничні порайонні комітети, молодий О. Палтов отримав призначення до Варшави головою порайонного комітету. При цьому він часто мешкав й у Петербурзі. Його близький товариш ще з тих часів Б. Стелецький згадував, що О. Палтов був відмінно освіченим, вихованим чоловіком, розмовляв кількома мовами і який «так любив широке, галасливе життя»⁵. А для такого способу життя у столиці імперії утримання управителя комітету, звичайно ж, конче не вистачало. Вочевидь на кошти батьків дружини розраховувати було даремно (та й скандально), а отже О. Палтов не гребував підзаробітками на стороні.

І от невдовзі О. Палтов опинився замішаним у грошовій кримінальній справі з приводу отримання ним хабара у 30 тис. рублів за турботи з видачі одній з фірм прав на постачання товарів по Уральській залізниці. Обладку було проведено зі знанням справи. У той час у Росії відбувалося жваве (навіть гарячкувате) будівництво нових залізниць. Відтак з'явилася жорстка конкуренція й величезний попит на фахівців зі складання економічних записок (свого роду бізнес-планів) до проєктів будівництва нових залізниць. Саме з цього приводу знайомі О. Палтова, що також були пошуковцями-претендентами на отримання відповідної концесії, й звернулися до нього, запропонувавши нібито 10 тис. рублів за складання економічної записки до їхнього проєкту. О. Палтов таку записку склав і невдовзі саме проєкт цієї групи переміг у конкурсі⁶.

Аж тут, вже після прийняття відповідного рішення, одна з фірм-конкурентів (чий проєкт було відхилено) заявила, що фір-

ма-переможець «отримала концесію тому, що нею був підкуплений управитель справ міністра [залізничних справ], який зумів провести проект у бажаному напрямкові»⁷. Йшлося про О. Палтова та суму у 30 тис. рублів. Як завжди буває у таких випадках, спочатку про це почали шепотіти дами, а далі й співробітники міністерства. Врешті, коли О. Палтов перебував вже у Варшаві, розпочалося формальне слідство. Виявилось, що гроші проходили по внутрішній звітності фірми й були видані за відомістю (кошторисом), проте державний ревізор під час перевірки завагався у законності такої послуги й було відкрито кримінальну справу, але не проти фірми, а проти О. Палтова. Через високу придворну посаду обвинуваченого справа набула широкого резонансу, і хоча керівники Міністерства шляхів вступилися за О. Палтова, він таки змушений був давати покази слідчому. Перш за все О. Палтова тимчасово позбавили придворного звання, а самому йому довелося подати у відставку. Врешті у справу змушений був втрутитися сам імператор Ніколай II, за вказівкою якого розв'язання питання було відкладено до завершення світової війни, яка щойно розпочалася. Попри все, мундира О. Палтова все ж не було позбавлено і він продовжував числитися директором канцелярії Міністерства шляхів. Очевидно, вийти сухим з цієї історії йому допомогли не лише відповідні зв'язки при дворі царя та в міністерських колах, але й належність до масонства, зокрема до Паризької ложі⁸. Тим не менш до завершення Першої світової війни О. Палтов перебував під слідством. Височайше ж рішення про відтермінування притягнення його до суду було прийняте царем через численні прохання вже після того, як О. Палтова запросив працювати новопризначений начальник Галицько-Буковинських залізниць К.С. Немешаєв⁹. Відтак під час російської окупації Західної України і аж до Лютневої революції в

Росії О. Палтов працював юрисконсульттом правління Галицько-Буковинських залізниць¹⁰.

Після революційних подій 1917 року в Петрограді О. Палтов опинився в Києві, де познайомився з управителем Південно-Західних залізниць Б. Бутенком. Його кар'єрний злет в Україні розпочався після знайомства з П. Скоропадським напередодні державного перевороту, який колишній командувач 1-го Українського корпусу і отаман Вільного козацтва готував зі своєю «Українською народною громадою». Генерал, за його ж власними спогадами, познайомився з О. Палтовим 25 квітня 1918 року через члена організації М. Гіжицького, якому П. Скоропадський якось сказав, що збирається видати звернення до народу і йому з цією метою потрібен хтось з юристів¹¹. Саме М. Гіжицький і привів до голови Української народної громади О. Палтова. Начальник же Штабу гетьмана запевняє, що О. Палтова звів з П. Скоропадським саме Б. Бутенко — також член УНГ і майбутній міністр шляхів у гетьманському уряді¹². Гадаю, тут нема суттєвих протиріч. Очевидно, що саме Б. Бутенко увів у коло таємної організації О. Палтова, де той і мав змогу познайомитися з П. Скоропадським, але самому майбутньому гетьманові, як це часто буває, знайомство з юристом О. Палтовим запам'яталося саме після їхньої більш тісної зустрічі через М. Гіжицького й початку спільної роботи над проектами перших конституційних актів.

П. Скоропадський усамітнився з новим знайомим в окремій кімнаті, де розповів йому про план майбутніх дій і цілі, котрі прагнув досягти після встановлення Гетьманату. Він виклав О. Палтову основні думки, які хотів би висловити у зверненні. Олександр Олександрович занотував дещо із сказаного генералом та попрямував додому. Як згодом свідчив гетьман, через півтори години О. Палтов повернувся до нього з майже готовою основою його майбутньої «Грамоти». Залишалось лише дещо згладити й замінити деякі вислови. Саме тоді майбутнього гетьмана вразили «ця ясність розуму і швидкість роботи у такому складному питанні». Тоді ж П. Скоропадський і замислив призначити нового помічника своїм радником та заступником державного секретаря майбутньої гетьманської держави, вирішив наблизити його до себе¹³. О. Палтов став особистим радником П. Скоропадського практично аж до падіння Гетьманату.

Офіційний візит гетьмана П. Скоропадського до Німеччини (вересень 1918 р.). Гетьман П. Скоропадський, посол Української Держави в Німеччині Ф. Штейнгель, товариш міністра закордонних справ Української Держави О. Палтов

Він був автором проекту не лише гетьманської «Грамоти до всього Українського Народу», а й «Законів про тимчасовий державний устрій України», котрі з'явилися у Києві після перевороту і проголошення Української Держави 29 квітня 1918 року. Спочатку О. Палтов підготував проект утворення Української Держави у формі Князівства Київського і Королівства Галицького¹⁴. Проте П. Скоропадський відкинув будь-які спроби абсолютизації своєї влади. Його диктатура мала бути лише тимчасовою, до стабілізації політичного й фінансово-економічного становища в країні. Після цього демократично обраний Сойм (парламент) мав визначити державний устрій Української Держави та форму правління в ній. Втім О. Палтов не змінив своїх переконань і, як переконаний монархіст, залишився ним і по встановленні Гетьманату. Весь період існування Української Держави він не залишав надії на перетворення її на ту чи іншу форму монархії.

Після перевороту О. Палтов став державним радником у гетьманському Кабінеті міністрів, довіреною особою П. Скоропадського та фактичним керівником його канцелярії¹⁵. З травня 1918 року він був призначений товаришем міністра закордонних справ (з сумісним довідрядженням до гетьмана) і до листопада перебував на державній службі. Гетьманський уряд застав Міністерство закордонних справ у початковій стадії свого організування. Керівництву відомства довелося фактично створювати його заново, формувати штати працівників, а також встановити штати українських закордонних представництв та підібрати до них посадовців тощо¹⁶.

Тогочасний директор гетьманської Української Телеграфної Агенції (УТА) Д. Донцов свідчив, що О. Палтов був типовим

виплодом «Юго-Западного края», розмовляв російською, польською, німецькою і поганою українською. Від перших днів існування Української Держави й гетьманського уряду його особа, завдяки особливому становищу і впливу на П. Скоропадського, сягнула величезного значення у політичних позалаштункових та офіційних колах. Разом з тим цей веселий, метушливий чоловік з округлим обличчям і з «цвікером» (пенсне) на носі мав на диво велику енергію. Характеризуючи його, Д. Донцов писав у щоденнику 29 травня 1918 року: «Палтов робить все: організує пресові бюро, призначає архієреїв, видумує новий однострій для армії. Крім того, безнастанно в розмовах з німцями»¹⁷. Остання фраза засвідчує його чітку прони́мецьку орієнтацію, яка іноді навіть переходила межі дипломатичного тону. «Коли в передпокою над сходами, де сидять Крига і Кочубей, гетьманські ад'ютанти, дзвонить телефон, дуже часто людина, з якою жадають розмови, є “ексцеленц фон Пальтов”», — помічав вже за місяць по перевороті Д. Донцов, який також зауважував, що радник П. Скоропадського був свого роду барометром мілітарно-політичного стану Центральних держав¹⁸. Інша урядова співробітниця, Н. Суровцева, яка була соціалісткою-революціонеркою й вороже ставилася до факту існування Гетьманату взагалі та його висуванців зокрема, тим не менше відзначала, що «Палтов був людиною дуже тертою, бувалою “у сферах” (чого бракувало всім нашим діячам переважно просвітянського типу)»¹⁹.

П. Скоропадський безумовно довіряв своєму радникові, хоча й згадував у спогадах, що йому частенько доводилося відчувати через О. Палтова певні незручності. Главі держави розповідали, що в його радника і за сумісництвом заступника міністра закордонних справ були грошові непорозуміння за старої влади й навіть що той перебував під судом. Гетьман вимагав щодо цього доказів, які йому за тих умов, звісно, ніхто надати не міг. Крім того, П. Скоропадський зауважував, що в О. Палтова не було грошових нагромаджень та, не вірячи у намови заздрисників, був «переконаний, що за час Гетьманства ні в чому осудливому щодо цього він помічений не був»²⁰. Навіть в еміграції П. Скоропадський впевнено твердив про О. Палтова, що «це видатна за своїм розумом людина, за своєю широкою всебічною освіченістю, що він разуче працездатний, врівноважений, за-

вжди на місці і що він відданий справі, котрій служив»²¹. А тим самим, зазначав колишній гетьман, й особисто йому.

Саме О. Палтов (або начальник Штабу пана гетьмана) зазвичай першим, коли П. Скоропадський ще перебував у спальні, відвідував керівника держави о восьмій-дев'ятій годині ранку²². Спектр діяльності цієї всюдисущої людини був, здавалося, всебічним. Його робочий день тривав до часу ночі під час засідань Ради міністрів, а о восьмій він з'являвся до гетьмана з вже готовими паперами²³. Втім О. Палтов був не проти, як казали у той час, іноді «покутіть», і це не залишалось поза увагою гетьмана, котрий дивувався, коли той встигає виконувати свою роботу. Однак П. Скоропадського перш за все цікавили ділові якості людини, а не поговор про неї. А якостей цих О. Палтову було не позичати. Він «брав питання завжди широко й сміливо, не комкав його і не боявся нового, якщо це було доцільно. У нього був широкий розмах, чого, на жаль, — згадував гетьман, — у більшості наших міністрів не було»²⁴.

Начальник Штабу гетьмана змальовує особисті якості О. Палтова та його становище при гетьманові ще більш детально та докладніше: «Для Скоропадського Палтов був рідкісна знахідка. Неможливо було днем з вогнем відшукати подібного до Палтова правителя справ. Вплив Палтова на Скоропадського був необмежений, жодного скільки-небудь значущого паперу Скоропадський не підписував раніше, ніж порадиться з Палтовим. Усі зносини з німцями вів Палтов від імені Гетьмана. Роботою Кабінету Міністрів позалаштунково керував Палтов. Взагалі, уже розумове життя та діяльність Скоропадського централізоване було у Палтові.

В політичному відношенні Палтов у повному розумінні міг бути залічений до категорії безпартійних або до рангу всепартійних. Він з однаковим успіхом говорив з українцями, підтримуючи їхні погляди, погоджувався з кадетами і монархістами, проте завжди вмів поставити питання таким чином, що доводилося приєднуватися до його точки зору.

Офіційно він отримав посаду товариша міністра закордонних справ, але працював з Гетьманом, входячи навіть у найдріб'язковіші деталі його життя, як, наприклад, скласти меню обідів, зміст тостів, розпис гостей за столом тощо.

Скоропадський знав, що Палтов знаходився під судом, але разом з тим усвідомлював, що без Палтова йому обійтися не можна»²⁵.

Щодо діяльності Міністерства закордонних справ та його керівника, то П. Скоропадський і після свого гетьманування не вважав Д. Дорошенка придатною людиною на посаді міністра. Шкодуючи, що його на цій посаді ніким було замінити, гетьман заспокоював себе тим, що саме О. Палтов був заступником міністра. Працівники міністерства й урядовці одразу ж помітили, що фактичним головою відомства закордонних справ України був не Дмитро Іванович, а саме Олександр Олександрович. Так, зокрема, урядовка МЗС закордонних справ Н. Суровцева свідчила з цього приводу: «Йому, Дорошенкові, здавалося, що Палтов допомагав йому в роботі і скромно стояв осторонь. У мене, та й не в одної мене, а у всіх міністерських співробітників було якраз протилежне враження: керував роботою Палтов, а Дорошенко дуже скромно стояв осторонь»²⁶. Ця працівниця додає також, що «в основному він (Палтов. — П.Г.-Н.) перебував при гетьмані і звідти керував політичною лінією міністерства та його новими призначеннями»²⁷. Визнавав це й П. Скоропадський, згадуючи, що «майже весь час Гетьманства зовнішня політика знаходилася в моїх (Скоропадського. — П.Г.-Н.) руках, руках Палтова і почасти Лизогуба»²⁸.

Про це свідчить і фактичний перебіг подій. О. Палтов перебував у центрі зовнішньополітичної діяльності українського уряду. Він був у складі делегації Української Держави на переговорах із Всевеликим військом Донським, які розпочалися в липні 1918 року. Крім того, поряд з гетьманом, представниками німецького, австро-угорського та українського військового командування й дипломатів брав участь в оглядинах при прийнятті на службу Українській Державі 26 серпня 1918 року у Володимирі-Волинському дивізії «синьожупанників», що була сформована з колишніх українців — полонених російської армії²⁹. Водночас О. Палтов з ентузіазмом сприйняв висунуту тоді В. Липинським ідею створення союзу України, Німеччини, Польщі та Угорщини³⁰. В зв'язку з підписанням російсько-німецького мирного договору він запропонував звернути особливу увагу української дипломатії на Прибалтійські країни і відкрити консульство у Вільно (сучасний Вільнюс), позаяк «цей регіон важливий як для економіки, так і особливо для політич-

ного життя України як центр перетинання інтересів Варшави, Москви та Києва»³¹.

Особливу роль О. Палтова при П. Скоропадському підтверджував і його колишній начальник Штабу Б. Стеллецький, який засвідчував, що гетьман «не проводив жодного заходу не порадившись із Палтовим», який, за його словами, утримував свій вплив головним чином «своєю працею та безумовно неабияким розумом»³². Досить сказати, що навіть призначення І. Кістяковського на посаду міністра внутрішніх справ та С. Гербеля на голову Ради міністрів П. Скоропадський здійснив лише після схвалення цих кандидатур О. Палтовим. Саме О. Палтов вказав П. Скоропадському на особу державного секретаря І. Кістяковського серед інших кандидатів (колишніх царських губернаторів, що більшою або меншою мірою розумілися на складному адміністративному апараті) на посаду спочатку товариша міністра внутрішніх справ, а згодом й на посаду міністра³³. Так само С. Гербель, який не мав особливої поваги ані в німецького командування, ані в гетьмана, лише після схвалення цієї кандидатури О. Палтовим був призначений П. Скоропадським головою уряду Української Держави³⁴.

Водночас він та гетьманський начальник Штабу Б. Стелецький, за словами останнього, на протигагу генеральному писареві І. Полтавцю-Остряниці та міністрові закордонних справ Д. Дорошенку, «вживали усіх зусиль [аби] згладити... стосунки [з Росією] і зробити їх для загальноросійського напрямку не настільки шкідливими», а якщо це їм не вдавалося, то вони запрошували на цю нараду дружину гетьмана, «котра з'являлася нібито випадково і як жінка дуже від природи розумна знаходила спосіб примирити сторони та переконати свого чоловіка»³⁵.

17 серпня 1918 року разом із головою Ради міністрів Ф. Лизогубом О. Палтов відбув до Німеччини (як секретар з ними перебував також і князь В. Кочубей), де в Берліні провів кілька зустрічей і обговорень економічно-торговельних та політичних проблем з державним секретарем закордонних справ цієї країни фон Гінце. На переговорах було розглянуто також питання ратифікації Берестейського договору, холмська, донська, кримська й бессарабські проблеми, а також окремі деталі фінансово-економічного характеру. З'явилися зрушення і в наболіло-

му питанні щодо армії та флоту. Візит мав досить успішні наслідки для України.

Проте Ф. Лизогуб і О. Палтов не змогли остаточно розв'язати проблему створення українського війська й передачі німцями Україні Чорноморського флоту. З цією метою 3 вересня 1918 року до Берліна на запрошення кайзера Вільгельма II виїхав П. Скоропадський. До складу української державної делегації входив і О. Палтов. 4 вересня спеціальний потяг Української Держави прибув до столиці Німеччини, де висока українська делегація зупинилася в готелі «Adlon». Разом з гетьманом та послом України в Німеччині бароном Ф. Штейнгелем 5 вересня 1918 року О. Палтов відвідав рейхсканцлера графа Гертлінга й заступника державного секретаря фон Буше. Ввечері того ж дня рейхсканцлер дав обід українській делегації, після якого відбулося велике прийняття за участю дипломатичного корпусу, міністрів і вищих військових та цивільних урядовців.

Того ж вечора, 5 вересня 1918 року, офіційна українська делегація вирушила до замку Вільгельмське у 6 км від Касселя, де перебував Вільгельм II. Після першої зустрічі сам на сам між гетьманом та імператором, під час якої П. Скоропадському було вручено Великий хрест ордена Червоного Орла*, Вільгельм II запросив до свого кабінету О. Палтова й чинів гетьмансько-

---

* Орден був заснований королем Пруссії Фрідріхом Вільгельмом II (1744–1797). Гаслом ордена стали слова «Sincere et Constante», що перекладаються як «Щирий та Вірний», або «Щирий та Постійний». Певний час орден був найвищою відзнакою країни. На ньому був зображений червоний орел з розкритими крилами. На грудях в орла був чорно-білий щит (малий герб Гогенцоллернів). Існувало шість класів ордена: Великий хрест — його носили на орденському ковнірі патрони ордена; I клас — стрічка з хрестом ордена на перев'язі та зірка на ліву сторону грудей; II клас — хрест на шії та зірка на ліву сторону грудей; III клас — хрест на стрічці на ліву сторону грудей; IV клас — хрест на стрічці на ліву сторону грудей. Медаль на стрічці на ліву сторону грудей. Стрічка ордена була білого кольору з двома жовтогарячими просвітами коло обох країв. Однак у деяких ситуаціях орден носили на стрічці Німецького Хреста та на чорній стрічці з трьома білими просвітами. Останній варіант надавався по трьох бойових нагородженнях хрестом ордена. Варіант без мечів надавався державним керівникам та службовцям. Так, хрест ордена третього класу можна було отримати за 50 (sic!) років безперервної та бездоганної служби кайзеру. Звичайно, як і було заведено в часи Фрідріха II, мечі надавалися за заслуги у військовій службі. Існували ще «додатки» у вигляді окремої пари мечів, корони та дубового листя, що надавалися за бойові заслуги та чергове нагородження тою самою відзнакою. Існував також варіант нагороди ордену у вигляді ажурної зірки, що надавався нехристиянам. Такий самий спосіб існував у Росії з орденом святого Георгія «для іновірів».

Найголовнішою ознакою ордена була його «клубна» властивість. На відміну від інших орденів, до якого приймалися переважно лише у якості нагородження цивільного та військового характеру, до Червоного Орла приймали людей з відкриттям можливості впливу на вищу політику німецької держави, та й не тільки. І навіть через багато років по офіційному закритті ордена його знак ставив нагородженого на особливий щабель соціального положення. Серед кавалерів ордена були вищі генерали уряду Німеччини та Австрії, міністри, а також маршали П. Гінденбург та Е. Людендорф.

го почту. Їм також було вручено відзнаки німецьких орденів³⁶. Потім за сніданком О. Палтов і Г. Зеленецький сиділи обабіч імператора, а гетьман навпроти кайзера. Цікаво, що після сніданку та загальної бесіди із П. Скоропадським імператор відійшов разом із ад'ютантом та Берхемом перемовитися особисто з О. Палтовим³⁷. Цей факт, зі свого боку, також свідчить про вагу, яку той мав у гетьманському істеблішменті.

Про особливу довіру гетьмана до свого радника свідчить й те, що П. Скоропадський не взяв О. Палтова із собою у поїздку до Кілля, Кельна та на оглядини заводів Круппа, а спеціально залишив у Берліні для з'ясування цілої низки кардинальних і важливих питань. Серед таких були, зокрема, проблеми Криму, питання внутрішньої ситуації у Німеччині, та в цьому контексті, знайомство з лідерами соціалістичних партій, що були депутатами рейхстагу³⁸. З цим завданням, на думку П. Скоропадського, О. Палтов упорався «дуже погано», очевидно, недооцінюючи значення й впливовість соціал-демократичних партій у тогочасній Німеччині.

В жовтні 1918 року, в часи перелому на фронтах світової війни, поразки Четверного союзу (Болгарія капітулювала, а в Австро-Угорщині розпочалися революційні події і процес розпаду імперії) О. Палтов досить рельєфно виявив свої русофільські позиції. Разом з тим в умовах внутрішньополітичної кризи, коли перед П. Скоропадським постала дилема дозволу чи відміни ініційованого опозиційним Українським національним союзом скликання Національного Конгресу (його планувалося зібрати 17 листопада 1918 р.), О. Палтов був противником його заборони. Натомість він проводив думку, що гетьман мусив би перехопити ініціативу в соціалістичної опозиції та сам скликати Конгрес, змінивши при цьому склад його делегатів за рахунок представників несоціалістичних партій. Радник гетьмана вважав цей крок доречним, хоча й ризикованим, а сам П. Скоропадський, як він висловився згодом, міг би таким чином змінити всі плановані В. Винниченком та К^о рішення і хоча й «обскубаний», проте втриматися при владі³⁹. Як відомо, рішення було прийнято цілком протилежне, а загальний фарватер політичного спрямування державного корабля кардинально змінився.

13 листопада 1918 року П. Скоропадський розпустив Кабінет міністрів Ф. Лизогуба та спільно з О. Палтовим виробив нове

звернення до народу України, головною тезою котрого було обумовлення необхідності стати на шлях зближення з небільшовицькою Росією на федеративних підставах. 14 листопада 1918 року гетьман оголосив Грамоту про федерацію з майбутньою, небільшовицькою, Росією. Того ж дня він доручив С. Гербелю сформувати новий склад Ради міністрів, у якому не мало б бути германофілів й самостійників. Як засвідчував Д. Дорошенко, з огляду на міжнародну обстановку в державі відбулися кардинальні зміни і гетьман на початку листопада усунув О. Палтова, який мав репутацію відвертого германофіла, з поста товариша (заступника) міністра закордонних справ⁴⁰. Архівні документи, однак, свідчать, що О. Палтов сам подав прохання про відставку із посад заступника міністра закордонних справ, виконуючого обов'язки державного секретаря та з усіх інших посад не на початку місяця, а лише 20 листопада 1918 року⁴¹. Невдовзі, 14 грудня 1918 року, П. Скоропадський зрікся влади. Згодом, вже в еміграції, він, згадуючи О. Палтова, наголошував: «Він справді працював над створенням України не за страх, а за совість. [...] Я його оцінив з першого дня і думки своєї про нього не міняю, хоча знаю, що багато хто мене в цьому, може бути, дорікне. Я їм у відповідь на це скажу одне: якщо ви, панове, коли-небудь будете в тих умовах, в яких був я, бажаючи вам добра, раджу: бережіть розумних, освічених, спроможних до праці людей, в нас їх можна перелічити по пальцях»⁴².

Про подальшу долю О. Палтова інформації надзвичайно мало. Відомо, що в еміграції він виявив активну діяльність у Сербії, де увійшов до складу Белградського закордонного комітету, до котрого також належали князь Гагарін, колишній державний секретар Гетьманату М. Гіжицький, граф О. Бобринський та інші і який був суто русофільським і мав пронимецьке спрямування⁴³. Вир революції і громадянської війни замутили, а іноді й зовсім стерли сліди багатьох відомих та менш відомих наших співвітчизників. Втім, ніщо не зникає безслідно, і постать Олександра Палтова, як і інших діячів того буремного часу, ще чекає на свого дослідника та біографа.

¹ *Скоропадський П.* Спогади. — Київ; Філадельфія, 1995. — С. 150.

² ЦДАВО України. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 83–84.

³ РГИА. — Ф. 229. — Оп. 18. — Д. 229. — Лл. 1–12 за 1903 г.

- ⁴ *Платонов О.* Тайная история масонства // [Электронный ресурс] Код доступа: <http://www.rus-sky.com/history/library/plat1-g.htm>.
- ⁵ ЦДАВО України. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 84.
- ⁶ Там само. — Арк. 85.
- ⁷ Там само.
- ⁸ *Свитков Н.* Масонство в русской эмиграции. — Сан-Пауло, 1966.
- ⁹ ЦДАВО України. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 85.
- ¹⁰ *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923 рр. — Т. 2. — С. 47.
- ¹¹ *Скоропадський П.* Спогади. — С. 149.
- ¹² ЦДАВО України. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 86.
- ¹³ *Скоропадський П.* Спогади. — С. 149.
- ¹⁴ ЦДАВО України. — Ф. 1064. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 167.
- ¹⁵ *Донцов Д.* Рік 1918, Київ. — К.: Темпора, 2002. — С. 190.
- ¹⁶ *Дорошенко Д.* Зазнач. праця. — С. 103.
- ¹⁷ *Донцов Д.* Зазнач. праця. — С. 41.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ *Життя Надії Суровцевої, описане нею самою...* // Наука і культура. Україна. — К., 1990. — С. 467.
- ²⁰ *Скоропадський П.* Спогади. — С. 150.
- ²¹ Там само.
- ²² Там само. — С. 174.
- ²³ Там само. — С. 150.
- ²⁴ Там само.
- ²⁵ ЦДАВО України. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 86–88.
- ²⁶ *Життя Надії Суровцевої, описане нею самою...* — С. 467.
- ²⁷ Там само.
- ²⁸ *Скоропадський П.* Спогади. — С. 169.
- ²⁹ *Дорошенко Д.* Зазнач. праця. — С. 133.
- ³⁰ *Донцов Д.* Зазнач. праця. — С. 84.
- ³¹ ЦДАВО України. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 68. — Арк. 47.
- ³² Там само. — Ф. 4547. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 61.
- ³³ Там само. — Спр. 2. — Арк. 16–17.
- ³⁴ Там само. — Арк. 128.
- ³⁵ Там само. — Спр. 1. — Арк. 135–136.
- ³⁶ *Дорошенко Д.* Зазнач. праця. — С. 264.
- ³⁷ *Скоропадський П.* Спогади. — С. 276.
- ³⁸ Там само. — С. 280.
- ³⁹ Там само. — С. 303.
- ⁴⁰ *Дорошенко Д.* Зазнач. праця. — С. 285.
- ⁴¹ ЦДАВО України. — Ф. 1064. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 203.
- ⁴² *Скоропадський П.* Спогади. — С. 150.
- ⁴³ Biblioteka Narodowa w Warszawie. — Спр. 23 XXIV-4a (11). — № м-ф. 87286. — Арк. 26.